

Bralec postaja pisec

Kakšno planinsko knjigo potrebuje slovenski bralec?

✍ Vladimir Habjan

FOTO: EMIL PEVEC

Slavist Miran Hladnik trdi, da planinskega leposlovja včasih ni bilo ravno v obilici. Danes pa je knjižni trg poln raznih planinskih izdaj, potopisja, esejistike, dnevnikov, spominov, biografij, smučarskih, pohodniških, planinskih in odpravarskih zgodb. Cobiss nam pri vnosu predmetne oznake planinstvo, gornišstvo in alpinizem pokaže za leto 2010 petdeset knjižnih zadetkov. Veliko izdaj, torej tudi veliko piscev. Kako iz te množice publikacij izluščiti kvaliteto? Tisto, ki bralca plemeniti, mu ponuja doživetje, ga etično vzgaja in mu bogati spoznanja? Ali upoštevati kriterije literarne zgodovine, ki v delih išče vedno nekaj novega, od avtorja zahteva, da pazi na pripovedne postopke in bo dober stilist, ali pa je preprosto kriterij kvalitete to, kar ljudje radi berejo? Ali vemo, kaj slovenski planinec rad bere, če nimamo nobene raziskave branosti planinske literature niti raziskave kulturne razgledanosti slovenskih planincev? Kakšno planinsko knjigo potrebuje slovenski bralec?

V mesecu kulture smo v uredništvo povabili tri goste, literarnega zgodovinarja **Mirana Hladnika**, gorniškega publicista in člana Založniškega odbora PZS **Mitjo Koširja** in novinarja, pisatelja in dobitnika zadnjega kresnika **Tadeja Goloba**. Pomagali so nam odgovoriti na zastavljena vprašanja.

Kaj štejemo za prvo slovensko planinsko knjigo?

Hladnik: Prvi daljši planinski spis je izvirna planinska povest *Viženčar* (1881) Antona Kodra, ki je bil svojčas ne-ljuba konkurenca Josipu Jurčiču in ki v literarni zgodovini velja za enega najbolj oblatenih pisateljev. Janez Mencinger je napisal na njegov račun ubijalsko parodijo *Cmokavzar in Ušperna* in sledilo je literarnozgodovinsko izobčenje. Pa je mož prvi napisal roman o kmečkih uporih, se prvi trudil za pravično romaneskno podobo protestantizma na Slovenskem, napisal je prvi slovenski idilični roman in, ne nazadnje, prvo izvirno daljšo planinsko povest, ki jo zdaj lahko preberemo tudi na spletu.

V planinskih krogih pogosto omenjamo slovensko planinsko klasiko, kot da je samo po sebi umevno, kaj tja spada. Kaj je po vašem mnenju planinska klasika in kaj najraje prebirate?

Hladnik: Med slovenske klasike spada vsega 30 avtorjev, ki imajo svoj opus v seriji Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. Tu najdemo od planinskih reči Mencingerjevo *Mojo hojo na Triglav* (1897) in Kozakov *Beli macesen* (1926). *Cvetja v jeseni* Ivana Tavčarja samo zaradi popisa vzpona na Blegoš še ne moremo imeti za planinsko povest v pravem pomenu besede. Če pa iščemo klasiko znotraj planinske literature, najdemo seveda več del. Blagovna znamka klasične planinske literature je Janez Jalen, najbolj pač njegov *Trop brez zvoncev* (1941). Z vpeljavo plezalske tematike

imata prelomno vlogo Edo Deržaj z delom *Gruh* (1937) in Ivan Bučer z romanom *Koča na robu* (1941). Drago Ulaga (*Bele zvezde*, 1944) je vpeljal turnosmučarsko tematiko.

Določanje planinske klasike (planinskega kánona) je ne-hvaležno. Legende se ustvarjajo v časovnem zamiku. Danes smo nostalgično navezani na Jalna, Vandota, Kugyja, jutri bomo na Zaplotnika, Dušana Jelinčiča in Škamperleta. Prevečkrat se je namreč že izkazalo, da formiranje kanona pomeni izločitev del, ki si pozabe pravzaprav ne zaslužijo. Ideal dobro napisanega teksta se spreminja in čez nekaj desetletij bi ponovno nevtralnno branje lahko izbralo druga besedila in avtorje. Reči hočem, da nas pri vrednotenju nezavedno vodijo vsi mogoči motivi in vplivi (mesto objave, tuja avtoritativna stališča, ki jim slepo zaupamo, moda, poznanstvo z avtorjem, priljubljenost teme, siceršnji avtorjev sloves, rod, nazor, socialni profil ...). Poučen primer je prej omenjeni Anton Koder.

Košir: Pridružujem se mnenju Hladnika glede Jalna, bi pa ob tem kot eno planinskih klasičnih knjig izpostavil kriminalko Slavka Savinška *Izpod Golice* (1928). Gre za zgodbo o tihotapcih, ki so čez Golico med jugoslovansko in avstrijsko mejo nosili tobak. Med klasike štejem tudi Vandotove povesti o *Kekcu* (1918–23), ki jih poznamo bolj po poznejših ekranizacijah. Zagotovo je Mencingerjeva *Hoja na Triglav* slovenska klasika in jo berejo tudi v šolah. Naša generacija je kot sveto pismo brala *Nanga Parbat* Hermana Buhla, kasneje tudi *Sfingo* Anteja Mahkote. Seveda ne smemo pozabiti več del Juliusa Kugyja in Franceta Avčina, vendar sam sem začel hoditi v hribe z Jalnom.

Golob: Med slovenske planinske klasike vsekakor štejem Kugyja – čeprav ni bil Slovenec –, saj se je iz njega napajala kopica izvrstnih kasnejših avtorjev. Največji vtis je v mladih letih name naredila knjiga z naslovom *Beli pajek*, knjiga o Eigerju, avtorja Heinricha Harrerja, ki sem jo prebral večkrat in je bila zame prava grozljivka, zaradi katere sem se včasih ponoči z grozo zbujal. Prav zaradi izrednega vtisa knjige sem se kasneje stene lotil tudi sam. Kot mlad alpinist sem v roke vzel tudi že omenjenega Hermana Buhla, od slovenskih avtorjev pa Grošlja, Zaplotnika, Manfredo, Šraufa, Škamperleta ... danes mi najbolj prav pridejo plezalni vodniki. Pravzaprav je bil plezalni vodnik tisti, ob katerem sem začel plezati. Leta 1987 sem si k vojakom naročil *Slovenske stene*, sto najlepših plezalnih vzponov Tineta Miheliča in Rudija Zamana. Najprej sem bil malo razočaran, ker sem pričakoval več fotografij (*smeh*), potem me je pa pritegnil. Še danes kaj preberem in preplezam kak star "greh".

Pogosto je kakšna dela težko uvrstiti v "predalčke". Je Klic gora Tineta Miheliča planinska klasika? Kam bi uvrstili Sto slovenskih vrhov Stanka Klinarja?

Košir: *Klic gora* Tineta Miheliča štejem med planinsko klasiko, čeprav je od izida minilo manj kot deset let. Sicer je to stvar stroke, vendar je to zame vseeno klasika, saj pripoved Miheliča sega več desetletij v njegovo mladost, kar je po mojem lahko že moderna klasika.

Hladnik: *Sto slovenskih vrhov* je vodnik, resda literariziran, vendar še vedno v prvi vrsti vodnik, čeprav ga lahko

Okrogla miza v prostorih Planinske zveze Slovenije je bila tudi priložnost za izmenjavo mnenj. FOTO: IRENA MUŠIČ HABJAN

Tadej Golob
FOTO: IRENA MUŠIČ HABJAN

beremo tudi kot leposlovni potopis. V dilemi se knjige vpišejo pod obe alternativni kategoriji.

Ko govorimo o planinski klasiki, imamo v mislih predvsem leposlovna dela. Kaj pa *Pomen in razvoj alpinizma* (1930) Henrika Tume, plezalni vodnik *Naš alpinizem* (1932) in mnogi vodniki Rudolfa Badjura, ki posegajo na področje esejistike in vodništva? Kako bi lahko pravzaprav delili planinsko literaturo, na kakšne zvrsti oziroma žanre?

Hladnik: Planinska besedila lahko tako kot kakšno drugo pisanje razdelimo po funkcijskih zvrsteh na publicistična, strokovna in leposlovna, ko pa vzamemo v misel govorjeni jezik, bloge in spletne forume, pa še v splošnosporazumevalna. Kot literarnega zgodovinarja me zanimajo v prvi vrsti leposlovna besedila v ožjem pomenu besede: proza, poezija, dramatika. Ker pa je pravih planinskih povesti in romanov malo, da o dramatikah ne govorimo, radi vključujemo tudi tako imenovane polliterarne vrste: potopisje, esejistiko, dnevnik, spomine, biografije, če le kažejo kaj interesa za jezikovni artizem, če so torej dobro narejene. V navadi je posebej obravnavati mladinski segment planinske literature.

Planinsko leposlovje žanrsko ni enotno. Tradicionalno je pripadalo žanru kmečke povesti, znotraj katerega je poznalo lovske in pastirske (planšarske) povesti, danes pa je povečini del športnega pripovedništva, kamor štejemo alpinistične (plezalske), smučarske in odpravarske zgodbe (mogoče tudi pohodniške, planinske ...). Pri zgodovini planinstva gre za strokovni interes in strokovni jezik. V načelu se da tako strokovno knjigo, takó kot vsako drugo zgodovinsko pisanje, prevesti v publicistični ali leposlovni jezik, zato si lahko predstavljam tudi literarizirano zgodovino slovenskega planinstva.

Knjige in zbornike izdajamo ob raznih obletnicah in priložnostih. Skorajda za vsak kucelj obstaja eden ali več planinskih vodnikov. Veljalo je, da mora vsak, ki je nekaj dosegel v alpinizmu, napisati knjigo, mnogi pišejo svoje gorniške spomine. V preteklosti je bila za vsako odpravo (npr. v Himalajo) izdana knjiga, celo več kot ena sama. Kako razvrstiti te publikacije?

Hladnik: Žanrska hibridnost ni nič prepovedanega in nič redkega. Prav v presenečanju naših pričakovanj in v kršenju žanrskih pravil je verjetno njihov literarni presežek. Veliko več kot nekoč je publicističnih, reportažnih besedil, ki jih Cobiss pravično uvršča v kategorijo dokumentarna literatura.

Kakšna je perspektiva odpravarske literature?

Golob: Po mojem je s tem konec, ker so se spremenile okoliščine. Včasih so bile t. i. velike odprave, danes pa jih ni več.

Je planinske prevodne literature pri nas dovolj?

Golob: Takšne izdaje se po mojem založbam ne splačajo. Dejstvo je, da danes veliko ljudi dobro bere angleško in znajo takšne knjige prebrati tudi v originalu.

Komu se da danes pisati in zakaj pišejo?

Hladnik: Literatura formira paralelni fiktivni svet, v katerem iščemo alternativne odgovore na dileme tega sveta. Večja ko je osebna in socialna stiska, intenzivneje poteka literarno iskanje. Če manj pišemo, lahko to pomeni, da živimo relativno srečnejše življenje. Vprašanje je seveda, ali je to dobro za preživetje civilizacije, ki je do zdaj njen razvoj poganjalo nezadovoljstvo sposobnih posameznikov. Ko sem listal po slovenskih planinskih knjigah, me

Miran Hladnik
FOTO: IRENA MUŠIČ HAJBAN

je presenetilo, kako pogosto so jih avtorji posvetili svojim ženskam. Posvetilo je nekakšno opravičilo, da so se goram posvečali bolj kot njim, da je zaradi gora trpelo družinsko življenje in so trpele ljubezenske zveze. Individualizem, nevezana eksistenca je danes vedno sprejemljivejša družbena možnost, zato, domnevam, počasi usiha konfliktni potencial, ki ga predstavljajo gore v razmerju do družbe. V Kozakovem *Belem macesnu* 1926 je bil glavni junak plezalec skoraj družbeni izobčenec, danes so skrajno individualistično razpoloženi alpinisti nacionalni junaki.

Kakšno literaturo torej bere slovenski bralec planinske literature in kdo jo piše?

Hladnik: Lepo bi bilo verjeti, da so ljudje, ki hodijo v hribe, tudi kulturno dejavnejši, da torej več berejo, razmišljajo, debatirajo, pišejo in da je delež kvalitetnih objav zato med njimi večji. Kreativni angažma množic je že sam po sebi nekaj pozitivnega. Bolje je namreč imeti čredo slabo pišočih kot čredo zgolj beročih. Bolje je slabo realizirati princip aktivne pismenosti kot gojiti princip bralske pasivnosti. Ljudje preprosto več pišejo, bralci se spreminjajo v pisce. To je s stališča kulture, ki si za ideal postavlja posameznikovo kreativnost, dobro. Kvaliteta napisanega ni več v prvem planu, ampak zadovoljstvo, ki ga generira slehernikova ustvarjalnost in tako prispeva h kvaliteti njegovega življenja in stopnji družbene sreče.

Golob: Zaradi množičnosti ni kvaliteta nič boljša. Devetdeset odstotkov napisanega je *šoder*, le redka dela imajo vrednost, ampak to velja itak za vsako človeško dejavnost. Včasih je bilo izdati knjigo težje kot danes, tega ni mogel početi ravno vsak, veljala je selekcija. Danes so kriteriji osebni. Mnogi si mislijo: ko sem že toliko naredil, je čas za knjigo. Če ne najdeš založbe, pa izdaš knjigo v samo-

založbi. Kaj je kvaliteta in kaj ne, vedno pokaže čas. Po svoje je v redu, da se zaradi konkurence drugih medijev gorniške literature lotevajo le tisti, ki jim je dejansko veliko do knjige, kar je svojevrsten filter, ki omogoča kvaliteto. Mislim, da mora imeti avtor močno željo napisati knjigo, to je temelj, da bo lahko tudi dobra. Ko je Nejc Zaplotnik pisal svojo *Pot*, ni mislil na nič drugega kot le na knjigo. Najbrž ni imel v glavi filma.

Košir: Zaplotnik ni pisal knjige za druge, pač pa zase, vendar si ob pisanju verjetno ni predstavljal, kakšne temelje bo s tem postavil slovenski planinski knjigi. Za Kmecla je bil Zaplotnik planinska klasika še za časa življenja. Vsaka beseda, ki jo kdo napiše o gorah, je dragocena, ena gre bolj v ušesa, druga izgine. Sodobni gornik pač čuti potrebo, da nekaj pove. V preteklosti so bili filtri uredniki, kot Tine Orel in Josip Tominšek. Če danes avtorjem založbe

FOTO: EMIL PEVEC

Mitja Košir
FOTO: IRENA MUŠIČ HABJAN

ne objavijo knjige, jo pač izdajo v samozaložbi. Vendar se lahko na ta način trg hitro nasiči. Po drugi strani pa vedno bolj spoznavam, da planinske knjige berejo tudi ljudje, ki jih gore kot končni cilj niti ne zanimajo, pač pa jih zanima bolj atraktivna zgodba, pri čemer posegajo predvsem po tuji prevodni gorniški literaturi.

Kako se lahko razvije dober planinski pisec? Mora biti najprej pisatelj ali se lahko planinskega pisanja tudi priučiš?

Hladnik: Človek je učljivo in priučljivo bitje in pisateljska obrt ni nobena izjema. Seveda pa gre naravnim talentom pisanje bolj gladko od rok. Močna čustvena doživetja znajo biti včasih ovira prepričljivi literarni artikulaciji. To velja tako za planinske kot ljubezenske ekstaze, za taboriščno tematiko ipd. Za dobro literaturo je potrebno oboje: identifikacija s temo in obenem distanciranje od nje.

Je pisanje leposlovja zahtevno delo?

Golob: Pisanje leposlovja je nekaj povsem drugega kot pa prelivanje gorniških spominov na papir. Že ob pisanju knjige o smučanju z Everesta sem spoznal, da si je za pisanje treba vzeti čas. Mladinski planinski roman, ki je tik pred izidom, je pisan v tretji osebi, s čimer sem imel kar težave, pogosto sem hotel povedati preveč. Na srečo je odločen urednik spravil zadeve na pravo mesto. Vsaka knjiga je zahtevna, če naj bo dobra. Gorniški roman je na neki način še posebej zahteven, ker gre vendarle za žanrsko literaturo. Na mojem področju – mladinski pustolovski roman, ki se dogaja v gorah – je huda konkurenca. Ob pisanju sem imel v mislih *Bratovščino sinjega galeba*. Danes sicer to ni več moderno, ampak verjamem, če je dobro napisano, lahko gane tudi ljudi, ki sedijo pred računalniki in razmišljajo bolj po "harrypotersko".

Hladnik: Avtor se mora odločiti, ali bo ugajal literarnim zgodovinarjem in kritikom, ki hočejo vedno neke oblikovne inovacije, ali pa bo ugajal bralcem, ki hočejo pogosto le napeto sugestivno zgodbo. Najbolje je seveda, če tekst ustreza obema kriterijema.

Bi lahko rekli, da danes ni dovolj piscev nekdanje slave? Obstaja generacijski prepad?

Hladnik: Pisateljska slava ni več nevprašljivo blago. Prav velikega povpraševanja po pisateljskih avtoritetah ni več, ker se pod vplivom drugih medijev uveljavlja kolektivno avtorstvo, ki jemlje avro "vélikim peresom". Založnikom je seveda najlažje privabljati bralce s preizkušenimi legendarnimi imeni, vendar ko/če teh ni (več), je treba spremeniti strategijo in ponuditi alternativne vrednote: namesto avtoritete kreativna participacija vsakega posameznika. Možnostim, ki jih odpirajo kreativnim ljudem elektronske oblike komunikacije, pripisujem velik pomen. Tam se kalijo dobra peresa, ki jih potem lahko "dvignemo" na raven revijalne in knjižne objave. Na spletu bodo morali objavljati tudi že priznani avtorji, če bodo hoteli ohraniti bralce in si pridobiti nove.

Košir: Za planinsko knjigo se ne bojim, saj v množici pišočin ne vidim generacijskega prepada. Med današnjimi mladimi pisci vidim veliko nadarjenih.

Ima knjiga danes konkurenco v drugih medijih?

Hladnik: Raznolikost medijske ponudbe ni brez vpliva na planinsko založništvo, vendar bi bilo narobe gledati na internet, TV itd. samo kot na konkurenco. Če bi bili knjižni založniki fleksibilnejši, bi poskrbeli za sinergijske učinke z vzporednimi izdajami v različnih medijih.

Golob: Knjiga ima strahovito konkurenco z drugimi mediji. Po mojem mladi berejo zelo malo. Knjiga ni več njihov medij. Srečujem jih v plezališčih in se z njimi pogovarjam, pa ne vedo več, kdo je bil Hermann Buhl, ne poznajo *Treh zadnjih problemov Alp*. To je zanje kot zastava 101. Saj, če pogledamo: po prvem vzponu v Obrazu Sfinge je nastala knjiga, po prvi prosti ponovitvi te smeri pa film. Če nekdo noče brati knjige, ga v to ne moreš prisiliti. Vendar knjigo poznajo, če jo popularizirajo drugi, bolj popularni mediji, na primer film in video. Verjamem pa, da bo kvalitetna knjiga vedno našla pot do bralca, vendar ji je treba pri tem pomagati z drugimi mediji in pristopi ter aktivno promocijo. Primer so moje *Svinjske nogice*, ki jih brez nagrade sploh ne bi opazili.

Zakaj potem pišete, če mladi knjig ne berejo?

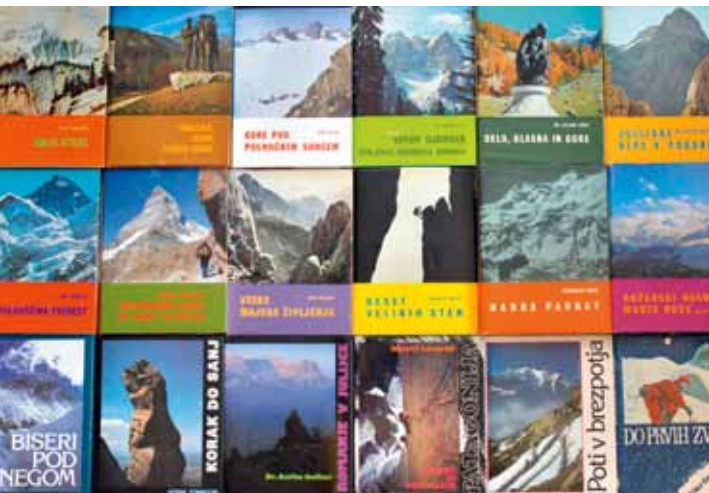
Golob: Ker ne pišem za bralce, pač pa zase. To je en tak paradoks. Brez bralcev je sicer vse brez veze, ampak dejansko ne razmišljam o njih, ko se lotim pisanja. Če pa že, potem razmišljam o bralcu, ki bi ga rad sprovciral, razjezil. Zdi se mi, da je včasih treba narediti tudi kaj proti vetru, če se tako izrazim. Mladinski roman sem začel pisati, ker čutim dolžnost do alpinizma, saj se mi zdi ta dejavnost krasna, nekakšen anti-pod temu, kamor nas vodi potrošništvo, do "instant" vrednot. Zdi se mi tudi, da človek pri ukvarjanju z alpinizmom na nek način odraste, saj se mora pogosto hitro znajti. Tega danes pri mladih ni več ...

Kakšna knjiga bi prej našla pot do bralca, bogato opremljena in draga (zborniki, monografije) ali skromnejša in cenejša (žepna knjiga)?

Hladnik: Slovenci so bili nekoč mahnjeni na lepe knjižne hrbtnje trdo vezanih serij, ki so v dnevni sobi molče pričali o njihovi kulturi. Spretni akviziterji bodo po hišah še vedno znali prodati drage slikovno bogate monografije, vendar so te knjige bolj za postavljanje in gledanje, zares pa se berejo tiste, ki jih ljudje kupijo iz bralskega interesa, in te morajo biti poceni. Med trdo vezano knjigo in broširano izdajo cenovno ni več tako zelo velike razlike.

Košir: Strokovna literatura in vodniki naj bodo v žepni obliki, da jih lahko vzameš s sabo na turo.

Golob: Raje berem žepno knjigo.

Nekoč prepoznavne naslovnice zbirke *Domače in tuje gore* (Založba Obzorja, Maribor) FOTO: EMIL PEVEC

Kaj pa prepoznavnost knjige? Včasih so nam v oči padle izdaje založbe Obzorja (tiste značilne naslovnice s spodnjo barvno pasico), danes pa morda vzgojne knjige Planinske založbe in vodniki Sidarte. Je v tem pot do bralca?

Hladnik: Knjižne serije krepijo bralske navade in večajo prepoznavnost. Knjige v zbirki s kontinuiteto imajo večji vpliv kot posamezne izdaje založb in avtorjev, čeprav internet omogoča široko reklamo tudi neznanim.

Kje vidite prihodnost planinske knjige?

Golob: Prihodnost planinske knjige vidim v žanrski literaturi, nekaj podobnega, kot je roman Dušana Jelinčiča *Umor pod K2*, v mladinskem romanu ali kratkih zgodbah.

Košir: Tiskana knjiga ne bo izginila, saj ko imaš vsega dovolj, vzameš v roko knjigo. Rad bi videl, da bi se knjige spet pojavile v bivakih, kjer bi jih v slabem vremenu lahko vzel v roko, tako kot smo jih nekdanj.

Hladnik: V času, ko se zelo spreminja naše branje (vedno več preberemo na zaslonu) in ko se cena na bralno enoto niža (na spletu vlada pač princip zastonj), ko stare izdaje dobimo na klik preko digitalne knjižnice, vidim za založnike možnost preživetja v preizkušanju novih poslovnih modelov: kombinirane tiskano-spletne izdaje (cenovno dostopen tisk e-izdaj na zahtevo), izdaje za bralnike, odprtje forumov za sprotno bralsko odzivanje, oblikovanje agregata planinskih blogov in druge planinske komunikacije, repozitorija planinske fotografije oz. njihove podatkovne zbirke ipd. Branje leposlovja po internetu je bilo še nedolgo nazaj nepredstavljivo, vendar se naše navade hitro spreminjajo in novotarije, ki jih danes nezaupljivo odklanjamo, bodo že jutri del vsakdanjika.

Pa se ob tem spreminja samo medij ali tudi vsebina?

Hladnik: Sprememba medija nujno pomeni tudi spremembo vsebine. Gre za spremembo odnosa med avtorjem in bralcem. Avtor ni več instanca, ki bi bralca poučevala, mu kazala pot, razširjala obzorja. Danes si bralec v skladu s poudarjanjem posameznika v naši civilizaciji jemlje pravico, da živi kulturno tako, kot sam misli, da je zanj najbolje, in to omejuje tradicionalno avtorsko avtoriteto. ◯

Dobimo kje na enem mestu seznam vse planinske literature, leposlovne in dokumentarne?

Hladnik: "Za starejše obdobje je glavni vir Mundova bibliografija iz leta 1965 *Gore v besedi, podobi in glasbi*, sicer pa smo se navadili najprej pokukati na splet, kjer se v gesli planinska literatura in planinska povest na Wikipediji sproti dodajajo sveži naslovi. Celo vaša zbirka gornjskih pripovedi *Čez rob* je že vpisana tam, še preden je prišla iz tiskarne."

Lani je na Fakulteti za šport z nalogo **Pregled slovenskega leposlovja s področja gornštva** diplomirala Jana Zgubin. Njena zanimiva naloga je dostopna na naslovu: <http://www.fsp.uni-lj.si/COBISS/Diplome/Diploma22057060ZgubinJana.pdf>.